

Dr. Sc. Nail Draga, Ulqin

MASAKRA E RUGOVËS 1912-1919-VAZHDIMËSI E POLITIKËS GJENOCIDALE NDAJ SHQIPTARËVE

Shkurtore

Në aspektin gjeopolitik hapësira etnogjeografike shqiptare ishte në qendër të vëmendjes së diplomacisë së Fuqive të Mëdha nga pjesa e dytë e shek.XIX dhe më pas.Ishte koha e ngjarjeve të mëdha në aspektin rajonal dhe atë europian, ku shqiptarët nën Perandorinë Osmane ishin të parët që u flijuan për interesat e të tjerëve. Ishin pikërisht fqinjët tanë sllavët dhe grekët që u zgjeruan territorialisht në dëm të tokave shqiptare që u verifikua në Kongresin e Berlinit(1878).Ishte koha kur monarkitë ballkanike filluan legalizimin e spastrimit etnik duke u bazuar në programet shtetërore(Naçertania e Megaloidea). Në sajë të aleancës ballkanike të shteteve ortodokse kundër Perandorisë Osmane në vitet 1912-13 shqiptarët përjetuan masakra me përmasa të gjenocidit, sepse aleanca ballkanike synim parësor kishte ndarjen përkatësisht aneksimin e territoreve shqiptare. Në sajë të urrejtjes patologjike nga masakrat e kryera nga serbët e malazezët e pësuan shqiptarët në Plavë-Guci,Pejë,Gjakovë,Lumë, Dibër etj. Ngjajshëm ndodhi edhe pas Luftës së Parë Botërore përsëri në Plavë-Guci dhe Rugovë(1919), ku u maskruan një numër i konsideruesëm i shqiptarëve, ndërsa ata që mbetën gjallë emigruan në Shqipëri. Një veprim i tillë nuk ishte i rastit por në sajë të politikës gjenocidale për spastrim etnik të tyre krahinave shqiptare në zonën kufitare mes Shqipërisë dhe Mbretërisë SKS. Këto masakra paralajmëronin së njëjtë do të veprohej edhe në viset e tjera në Kosovë e gjetiu ku ka shqiptarë, sepse territoret e aneksuara sllavet i donin pa shqiptarë.

Fjalët çelësa: *hapësira etnogjeografike shqiptare, Fuqitë e Mëdha, projektet gjenocidale, Plava-Gucia, Rugova, aleanca ballkanike, spastrimi etnik.*

Rugova krahinë etnografike

Krahina etnografike e Rugovës gjindet në pjesën perëndimore të Kosovës, me sipërfaqe prej 195km², me 14 katundedhe një popullsi prej 2451 banorë, sipas regjistrimit të popullsisë në vitin 1981. Ndërsa duke marrë parasysh së në vitin 1991, shqiptarët kanë bojkotuar regjistrimin e popullsisë, regjistrimi zyrtar i radhës është mbajtur në vitin 2011 ku në Rugovë janë evidentuar 203 banorë (ESK,2011). Një e dhënë e tillë dëshmon se në sajë të luftës (1998 -1999) dhe pas saj ky mjedis ka pësuar rënie të popullsisë rreth 90% e popullsisë, duke migruar përkatësisht vendosur kryesisht në Pejë e gjetiu në Kosovë, por edhe në botën e jashtme.

Në të kaluarën për Rugovën janë publikuar artikuj, studime dhe botime të veçanta. Ndonëse një krahinë e vogël për nga sipërfaqja dhe numër relativisht të vogël banorësh, ka qenë e kushtezuar nga morfologjia e relievit malor, ajo ka përjetuar gjenocid të dyfishtë në dekadën e dytë të shek.XIX, nga ana e serbëve dhe malazezëve, me pasoja të mëdha për popullsinë vendase (1912 dhe 1919). Në sajë të dhënave të deritashme për këto masakra del se kanë ekzistuar të dhëna të kufizuara, sepse në pushtetin monist temat e tilla nuk ishin të preferuara për hulumtim dhe publikimi i ngjarjeve të tilla. Andaj, angazhimi i studiuesve të ndryshëm, për të hulumtuar këto ngjarje duhet mbështetur, sepse opinioni i gjerë e jo vetëm ai shkencor duhet të njoftohet me të vërtetën e këtyre masakrave nga serbët e malazezët, si dhe politikën e tyre gjenocidale kundër shqiptarëve, duke aplikuar në praktikë spastrimin etnik ndaj një krahine e populluar ekskluzivisht prej shqiptarëve.

Politika gjenocidale serbe kundër shqiptarëve

Tashmë dihet se politika gjenocidale serbe në programin e tyre politik të *Naçertanies*(1844) ishte identike si ajo e grekëve(*MegaloIdea*),me të vetmin qëllim për zgjerim territorial duke ëndërruar Serbinë mesjetare. Dhe në praktikë një ide e tillë filloi të realizohej nga viti 1876-1878, duke u legjitimuar në sajë të vendimit të Kongresit të Berlinit(1878). Fjala është pikërisht për Sanxhakun e Nishit ku ndaj shqiptarëve u bë spastrim etnik, duke dëbuar rreth 150.000

shqiptarë, nga gjithsej 614 vendbanime ku nga to 370 ishin të banura vetëm nga popullsia shqiptare, si dhe 244 vendbanime të tjera që ishin të përzira (shqiptarë, serbë e çërkez).⁴⁷⁵

Pikërisht gjatë operacionëve luftarake të ushtrisë serbe kundër Perandorisë Osmane në Sanxhakun e Nishit në fund të vitit 1877 komanda ushtarake shpërndau një proklamata të kuqe në mes tjerash thuhet se “sa ma tepër të shpërngulni shqiptarë, meritat e juaja ndaj atdheut janë më të mëdha”,⁴⁷⁶ dukembetur thënia raciste për tërë politikën serbe nga shekulli XIX e deri në ditët tona, ku dëshmi është edhe lufta e fundit në Kosovë (1998-1999).

Ngjarjet e zhvilluara me vonë dhe harta e zgjerimit territorial të Serbisë e dëshmon më së miri një konstatim të tillë. Kemi të bëjmë me një politikë fashiste, e cila varësisht prej rrethanave të kohës paraqitej në modalitete të ndryshme, por objektivi mbetej i njëjtë, ekspansion territorial dhe spastrim etnik e demografik, kryesisht kundër shqiptarëve, por edhe të atyre që nuk ishin ortodoks, ku pjesëtarët e fesë islame e kanë përjetuar në lekuren e tyre.

Në mënyrë identike ka vepruar edhe principata e Malit të Zi, gjatë luftës kundër Perandorisë Osmane (1876-1878), përkatësisht kundër shqiptarëve në ato vise e vendbanime që iu dhuruan nga Kongresi i Berlinit.⁴⁷⁷

Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës

Shqiptarët gjatë Luftës së Parë Botërore e sidomos në përfundimin e saj, ndodhëshin në një situatë jashtëzakonisht të rëndë. Gjendja ishte aq alarmante sa që paraqitej rreziku real për ekzistencën e shtetit të pavarur shqiptar. Fuqitë e Mëdha ngadhënjyese të luftës dhe shtetet shoviniste fqinje, kishin hartuar projekte e kishin nënshkruar marrëveshje, nëpërmjet të cilave jo vetëm njiheshin dhe sanksionoheshin traktatet e mëparshme antishqiptare, por kërkoheshin edhe copëtimi i Shqipërisë gjysmake. Këtyre planeve të Fuqive të Mëdha dhe shtetëve

⁴⁷⁵ Sabit Ukaj, Shpërngulja e shqiptarëve nga Serbia Jugore 1877-78 dhe vendosja e tyre në Rrafshin e Kosovës, Botoi: “Zëri”, Prishtinë, 1991, f. 89, 95.

⁴⁷⁶ Po aty.

⁴⁷⁷ Nail Draga, Etnia dhe hapësira, Art Club, Ulqin, 2017, f. 25, 63.

fqinje kundër shtetit të pavarur shqiptarët u përpoqën që t' u kundërviheshin me të gjitha mundësitë dhe potencialin që kishin.⁴⁷⁸

Në skenë dolën forca të rëndësishme patriotike dhe demokratike që u vunë në ballë të shtetit, duke bërë përpjekje dhe sakrifica për ruajtjen e tërësisë toksore, për bashkimin e territoreve shqiptare në një shtet të lirë dhe të pavarur, si dhe për demokratizimin e jetës së vendit. Gjithsesi këtu vlen të veçohet *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës*, i cili luajti rol të rëndësishëm në mbrojtjen e interesave të kombit dhe shtetit shqiptar, kundër pretendimeve të Fuqive të Mëdha dhe shteteve fqinje, e posaçërisht kundër planeve dhe politikës antishqiptare të shovinistëve serbomëdhënj.

Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës, si organizatë politike me program të përcaktuar politik, u themelua në Shkodër më 1 maj 1918, në kushte tepër të rënda të përfundimit të Luftës së Parë Botërore. Ky Komitet u formua kryesisht nga patriotët kosovarë, të cilët, për shkak të rrethanave të caktuara historike, kishin mbetur brenda kufijve të Shqipërisë politike, por që përpiqeshin me tërë forcën e tyre për çlirimin e të gjitha trojeve shqiptare dhe krijimin e një Shqipërie etnike dhe të pavarur. Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës qëndroi gjithnjë në ballë të punës për t'i zgjidhur me sukses detyrat e shpëtimit të Shqipërisë, për zhvlerësimin e traktatit të fshehtë të Londrës të vitit 1915, për sigurimin, ruajtjen dhe mbrojtjen e pavarësisë dhe tërësisë tokësore të Shqipërisë, dhe në bazë të së drejtës për vetëvendosje, shpresonte në bashkimin e të gjithë shqiptarëve në një shtet të lirë e sovran. Se çfarë qendrimi kishte Komiteti i Kosovës ndaj çështjes kombëtare këtë e dëshmon programi themeltar i kësaj organizate kombëtare.⁴⁷⁹

Ndonëse mbante emrin e një përfaqësie krahinore në realitet ishte një organizatë e fuqishme politike kombëtare mbarëshqiptare dhe kishte pamjen e një partie të organizuar mjaft mirë e cila nuk i përfaqësonte e nuk i mbronte vetëm të drejtat e interesat e emigrantëve kosovarë e të popullit të Kosovës, por të mbarë kombit shqiptar. Përveç veprimtarisë diplomatike Komiteti i Kosovës, me qendër në Shkodër bënte edhe

⁴⁷⁸ Lush Culaj, *Çështja Shqiptare në Konferencën e Parisit 1919-1920*, IA, Prishtinë, 2010, f. 186.

⁴⁷⁹ Lush Culaj, *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës 1918-1924*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, Prishtinë, 1997, f. 187.

organizimin e lëvizjes nacionalçlirimtare, do të thotë rezistencën e armatosur të popullit.⁴⁸⁰

Vazhdimësia e politikës gjenocidale kundër shqiptarëve

Masakra e Rugovës nuk duhet trajtuar si vepër kriminale e izoluar, por vazhdimësi e politikës gjenocidale të serbëve e malazezëve ndaj shqiptarëve, e cila ishte kundër eliminimit fizik të popullsisë së kësaj krahine. Kujtojmë me këtë rast masakrat e malazezëve në krahinën e Plavës e Gucisë(1912-1913), sidomos atë të datës 4 mars 1913 në vendin e quajtur Previ, si dhe konvertimin e shqiptarëve e boshnjakëve nga feja islame në ate ortodokse, dukuri e panjohur deri atëherë (Plava:2002,119-123, Harapi:2004,45-65,Cana:1996,94-139). Realizimi i dy masakrave në këtë krahinë (1912, 1919) brenda shtatë vjetëve dëshmon një konstatim të tillë.

Pas përfundimit të LPB, pikërisht në vjeshtë të vitit 1918 ndodhi riokupimi serb i Kosovës dhe i viseve të tjera shqiptare, tash në kuadrin e Mbretërisë SKS.Ishte kjo koha ku në viset shqiptare si Plava, Gucia dhe Rugova filloi rezistenca e popullit shqiptar të atyre krahinave, duke marrë përmasa në vitin 1919. Qëllimi i pushtuesve ishte që kjo popullsi të dorëzojë armët, që ta kishte me lehtë okupimin dhe vendosjen e pushtetit të tyre. Por, popullsia e Rugovës nuk ishte e këtij mendimi, sepse përvoja nga vitet e kaluara 1912-15 ishte ende e freskët dhe plagët ende të pashëruara nga dhuna dhe masakrat e kryera prej tyre.

Lidhur me situatën në Rugovë, burimet serbe cekin se “*Raportet jo të këndshme po arrijnë nga fronti shqiptar.Me lajmëruan mbi lëvizjen e 1000 shqiptarëve nga Rugova drejt Pejës.Lëvizja është përgatitur edhe në Plavë e Guci, ku gjenden rreth 5000 shqiptarë të armatosur*”.⁴⁸¹

Nga raportet ushtarake serbe që ka të bëjë me fillimin e shkurtit 1919, del se përcillej gjendja në Rugovë e rrethinë dhe lëvizja e popullsisë vendase për t’iu kundërvënë forcave okupuese serbe. Madje ceket se “*në rrethin e Pejës dhe të Gjakovës situata është shumë kritike, se shqiptarët kanë filluar kryengritjen e organizuar në baza shumë të*

⁴⁸⁰ Eqber Skendi,Hoxhë Kadri Prishtina,Prishtinë, 1992, f. 42.

⁴⁸¹ *Rugova*(monografi etnografike), ASHAK, Prishtinë, 1987, f. 28.

gjëra”.⁴⁸² Nuk ka dilemë se ky ishte alarm i mjaftueshëm për dërgimin e forcave ushtarake për masa reperesive kundër shqiptarëve.

Për ta shtypur kryengritjen në Rugovë, Plavë e Guci, ushtria serbe dërgoi forca të mëdha nga Peja, kurse malazezët sulmuan nga veriperëndimi. U zhvilluan luftime mes shqiptarëve dhe ushtrisë serbe. Gjatë depërtimit të tyre në këto vise ushtria serbe bëri masakra duke vrarë njerëz e djegur fshatra. Sipas të dhënave behët fjalë për 864 persona të masakruar dhe 410 shtëpi të djegura. Më së shumti e pësoi fshati Shtupeqi i Madh.⁴⁸³

Ndërkaq në sajë të raportëve që i dërgoheshin Komitetit Mbrojtja Kombëtare e Kosovës në Shkodër prej datës 17-25 shkurt 1919, bilanci i të vrarëve dhe të masakruarve në Plavë e Guci e jepnin në 844 veta. Pastaj raportohej se serbët e malazezët kishin djegur Plavën e Rugovën dhe së rreth 15000 shqiptarë kishin ikur në bjeshkë. Ata që nuk kishin mundur të iknin, nga pleqëria apo sëmundjet, të gjithë ishin masakruar.⁴⁸⁴

Në bazë të të dhënave nga Komiteti i Kosovës në Plavë e Guci vrasja e shqiptarëve vazhdoi edhe në vitin vijues 1920, ku jepen të dhënat për 537 të vrarë. (Po aty, 259.). Ndërkaq sipas një burimi tjetër gjatë periudhës janar-shkurt 1919 në Kosovë janë vrarë 12.373 shqiptarë dhe mbi 8000 shqiptarë janë shpërngulur në Turqi.⁴⁸⁵

Me shpërthimin e kryengritjes në Rugovë janar-shkurt të vitit 1919, filloi njëherësh përgatitja e kryengritjes së përgjithshme, e cila duhet të shpërthente në pranverë, meqenëse situata ndërkombëtare konsiderohej e favorshme, dhe kishte gjasa që të korrigjoheshin padrejtësitë e vitit 1913, kur u përcaktua kufiri i Shqipërisë. Fjala është për Konferencën e Paqes në Paris, ku u përcaktuan kufijtë politikë në Europë pas përfundimit të LPB. Por, siç dihet kërkesat e shqiptarëve për përmirësimin e kufijve nuk u morën parasysh, sepse çdo gjë u vendos sipas interesave gjeopolitike të Fuqive të Mëdha, që ishin në kundërshtim flagrant të së drejtës së shqiptarëve për bashkim me shtetin kombëtar.

⁴⁸² Po aty.

⁴⁸³ Po aty, f. 29.

⁴⁸⁴ Hajrudin Muja, *Në fenë e të parëve*, LOGOS-A, Shkup-Prishtinë-Tiranë, 2013, f. 258

⁴⁸⁵ F.Buçinca-F.Dibrani, *Mizoritë serbe në Vushttri dhe rrethinë 1919-1956*, Prishtinë, 2009, f. 87.

Në sajë të atyre masakrave krahina e Rugovës u shpopullua tërësisht, sepse ata që patën fat të mbesin gjallë u larguan nga Rugova, duke u vendosur kryesisht në Shqipëri e gjetiu, për t'u rikthyer vetëm pas vitit 1924, dhe rifilluar jetën në vendlindjen e tyre.

Çështje të veçantë paraqet numri i saktë i të masakruarve dhe atyre të cilët kanë emigruar si nga Plava, Gucia e Rugova, si dhe rikthimi i tyre i mëvonshëm në vendlindjet e tyre. Kujtojmë me këtë rast së në Shkodër u themeluan vendbanimet e reja me emrin *Gucia e Re, Gruda e Re, Hoti i Ri* duke dëshmuar origjinën e popullsisë nga krahinat që kanë përjetuar masakra nga serbët e malazezët, nga viti 1912 e më pas. Ndonëse nuk u themelua vendbanimi i ri me emrin *Rugova e Re*, nuk do të thotë se popullsia e Rugovës nuk u vendos në vendbanime e krahina të ndryshme të Shqipërisë, por ata kishin një shpërndarje më të gjerë territoriale, por me bindje për rikthim si të krijohen kushtet duke i mbetur besnik vendlindjes së tyre.

Nuk ka dilemë se qëllimi gjeostrategjik i pushtuesve serbë dhe malazez ishte spastrimi etnik i këtij territori të okupuar dhe shpërngulja e popullsisë së Rugovës si element i rrezikshëm në këtë mikrorajon, për të ndërprerë lidhjen unike të arealit shqiptar në këtë zonë kufitare. Ngjarjet e mëvonshme në tërë Kosovën e dëshmojnë një konstatim të tillë, ku ekzistojnë dëshmi të shumta të dokumentura, se politika e spastrimit etnik ishte mision shtetëror i pushtuesve serbë në hapësirën etnogjeografike shqiptare.

Dr. Sc. Nail Draga, Ulqin,

THE MASSACRE OF RUGOVA 1912-1919 A CONTINUATION OF GENOCIDE POLICY TOWARD ALBANIANS

The massacres of Serbs and Montenegrins in Rugova should not be treated as an isolated crime, but as a continuation of the genocidal policy programmed in state circles from the last century. Meanwhile, the strategy of Serbian and Montenegrin border politics, such as Rugova, Plava and Gucia, which from 1912 to 1919, experienced genocide twice just because they were Albanians, is a matter for special research. And due to such crimes among the local population, the process of violent emigration of the local population took place. Precisely in this aspect, the data that the Serbian massacres in 1919 caused 844 victims were recorded and until 1924 there was no person alive in Rugova, transparently proves the policy of burned land and ethnic cleansing, which represents a unique case in the Albanian ethnogeographic area. But then those who had emigrated to different Albanian territories returned to their homeland, resuming life in Rugova, which, depending on different social circumstances, survived until nowadays, witnessing the ethnic and anthropological vitality rarely found in the Albanian ethnogeographical area.

Dhe në fund dy propozime

1. Vendet e qytetëruara që respektojnë të kaluarën dhe sakrificat e mbijetesës, ndërojnë individet, ngjarjet dhe ata përjetësohen në monumente të ndryshme. Pikërisht, në rrethana të reja në Kosovën e pavarur, në vendin e Masakrës në Rugovë duhet të vendoset një monument me rastin e 100-vjetorit të saj, të gdhëndur aty emrat e viktimave. Dhe një monument i tillë, duhet të jetë dëshmi për kohën e kaluar dhe kohën tonë për masakrat nga pushtuesit serb në Kosovë. Një veprim i tillë është borxh për të gjithë ata që u flijuan për lirinë e Kosovës.¹²

2. Duke marrë parasysh se në të kaluarën shqiptarët kanë përjetuar masakra të ndryshme në nivel të gjenocidit, propozoj që të

inicohet për botimin e një vëllimi të veçantë ku do të përmbledhen të gjitha masakrat e kryera nga serbet e malazezët në të kaluarën. Botimi i tillë përveç së në gjuhën shqipe duhet të përkthehet edhe në gjuhë të tjera si anglisht, gjermanisht, spanjisht, arabisht, turqisht, rusisht, serbisht etj. Vetëm një botim i tillë do të jetë dëshmi në demaskimin e politikës gjenocidale të serbeve e malazezëve ndaj shqiptarëve, përkatësisht të politikës së vazhdueshme të spastrimit etnik të fqinjve tanë, në hapësirën etnogeografike shqiptare.

12. Redaksia: Në lidhje me këtë çështje është hartuar projekti i Qendrës Përkujtimore, në muajt shtator 2018-shkurt 2019, që i është prezantuar pjesëmarrësve të konferencës.

Bibliografia

- Plava, Elmas (2002). *Plava e Gucia në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare*, SHB”Marin Barleti” Tiranë.
- Skendi, Eqber (1992). *Hoxhë Kadri Prishtina*, Rilindja, Prishtinë.
- F. Buçinca-F.Dibran i (2009). *Mizoritë serbe në Vushtrri dhe rrethinë 1919-1956*, Botues: autorët, Prishtinë.
- Muja, Hajrudin (2013). *Në fenë e të parëve*, LOGOS-A, Shkup-Prishtinë-Tiranë.
- Bajram i, Haki f(1981). *Rrethanat shoqërore e politike në Kosovë 1918-1941*, Rilindja, Prishtinë.
- Gjonbalaj I.Hasan (2009). *Paria e Krahinës së Plavës dhe Gucisë(1878-1945)*, Drenusha, Prishtinë.
- Komiteti (2004). *“Mbrojtja Kombëtare e Kosovës”*, ASHSH, Tiranë.
- Rushiti, Limon (1981). *Lëvizja kaçake në Kosovë 1918-1928*, Rilindja, Prishtinë.
- Culaj, Lush (2010). *Çështja Shqiptare në Konferencën e Parisit 1919-1920*, Instituti albanologjik, Prishtinë.
- Culaj, Lush (1997). *Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës 1918-1924*, Instituti albanologjik, Prishtinë, 1997.

- Draga, Nai l (2017). *Etnia dhe hapësira*, Art Club, Ulqin.
- Poincare, Raymond (2009). *Lufta e Parë dhe e Dytë Ballkanike si dhe Konferenca e Londrës 1912-1913*, LOGOS-A, Shkup-Prishtinë-Tiranë.
- Dedushaj, Rexhep (1987). *Krahina e Plavës e Gucisë nëpër shekuj*, Botues: autori, New Jork.
- *Rugova monografi etnografike* (1987). ASHAK, Prishtinë.
- Ukaj, Sabit (1991). *Shpërngulja e shqiptarëve nga Serbia Jugore 1877-78 dhe vendosja e tyre në Rrafshin e Kosovës*, Botoi “Zëri“, Prishtinë.
- Zuluma, Vakati (2013). *Plav-Gusinje 1912/1913*, Almanahbr.55-56, Almanah, Podgorica.
- Ž. Andrijašević-Z. Stanojević (2003). *Pokrštavanje Muslimana 1913*, Almanah, Podgorica.
- Harapi Zef Mark (2004). *Ditt e trishtimit në Pejë e nder rrethet 1912-1913*, Dukagjini, Pejë.
- Cana, Zekeria (1996). *Gjenocidi i Malit të Zi mbi popullin shqiptar 1912-1913*, Dokumente, Instituti Albanologjik, Prishtinë.